

מִי בָּה' אֵלֵהֵינוּ / תהילים פרק קי"ג

שאל יונתן וינגורט

ההלל פותח בקריאה לעבדי ה' דווקא, ולא לכל העולם. שם ה' מהולל בכל ממדי המציאות – מזמן ועד מקום ועד האנושי שבינינו – אך מה פשר הניגוד שבלב המזמור: ה' מגביה לשבת, ובה בעת משפיל לראות בשמים ובארץ, מקים דל מעפר ומושיב עקרה כאם הבנים?

- (א) הַלְלוּ אֱלֹהֵיהֶם. (ד) רַם עַל כָּל גּוֹיִם ה', עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ. (ז) מִקִּימֵי מַעַפֵּר דָּל, מֵאֲשַׁפֵּת יָרִים אֲבִיוֹן. הַלְלוּ עַבְדֵי ה'. הַלְלוּ אֶת שֵׁם ה'.
- (ב) יְהִי שֵׁם ה' מְבָרַךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם. (ח) לְהוֹשִׁיבֵי עִם נְדִיבִים, עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ.
- (ג) מִמְזֹרַח שָׁמֶשׁ עַד מְבֹאוֹ, מְהַלֵּל שֵׁם ה' (י) הַמִּשְׁפִּילֵי לְרֹאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ. (ט) מוֹשִׁיבֵי עֶקְרַת הַבַּיִת, אִם הַבְּנִים שָׁמְחָה. הַלְלוּ אֱלֹהֵיהֶם.

בא הדבר לידי ביטוי בכך ששמו איננו אחד? מסביר רב נחמן בר יצחק: "לא כעולם הזה העולם הבא; העולם הזה – נכתב ביו"ד ה" ונקרא באל"ף דל"ת, אבל לעולם הבא כולו אחד – נקרא ביו"ד ה", ונכתב ביו"ד ה"י". אם כן, בעולם הזה יש פער בין ה' לבין שמו, בינו לבין ההתגלות שלו, ובעולם הבא נוכל לראות בכל התגלות שלו – אותו בעצמו.

באופן כללי, שמו של דבר הוא האופן בו אנו מתייחסים אליו, וכאשר משהו נמצא לכד, הוא איננו זקוק לשם. יחד עם זאת, בוודאי שיש בשם משהו שמבטא חלק מן המהות, ולא לחינם אדם או דבר נקראו דווקא בשם זה.

הגמרא (יומא פג, ב) מספרת על רבי מאיר שהיה מדייק בשמות, ופעם הגיע עם רבי יהודה ורבי יוסי לביתו של מארח ששמו היה כידור, ולמד מכך רבי מאיר שהוא אדם רשע, שנאמר (דברים לב, כ): כִּי דוֹר תִּהְיֶה הַמָּה. למחרת בקשו רבי יהודה ורבי יוסי מן המארח את הארנק שהפקידו אצלו, והוא השיב להם שלא היו דברים מעולם. אמר להם

בנותרת המזמור פונה המשורר לעבדי ה' בלבד: הַלְלוּ עַבְדֵי ה'. אין זו קריאה גורפת לכל העולם, כפי שנמצא בהמשך ההלל: הַלְלוּ אֶת ה' כָּל גּוֹיִם (קיי, א), וגם לא פניה לכל הבריאה, וכמו בפסוקי דזמרה: הַלְלוּ אֶת ה' מִן הַשָּׁמַיִם וּגו', הַלְלוּהוּ כָּל מַלְאָכָיו וּגו', הַלְלוּ אֶת ה' מִן הָאָרֶץ וּגו' (קמח, א-ז). הפניה בתחילת ההלל היא דווקא לעבדי ה', ואת הפירוט לפנייה זו נמצא בחלקו השני של המזמור. המשך הכותרת היא מושא ההלל: הַלְלוּ אֶת שֵׁם ה'. שם ה' כולל את כל הממדים של המציאות, ואת זאת מפרט המזמור בחלקו הראשון.

כדי להעמיק במשמעות ההלל של שם ה', נבחין בתחילה בין ה' לבין שמו. על הפסוק בזכריה (יד, ט): בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' אֶחָד וְשִׁמּוֹ אֶחָד, שואלת הגמרא בפסחים (ג, א): האם היום הוא איננו אחד? ומשיב רבי אחא בר חנינא: "לא כעולם הזה העולם הבא; העולם הזה, על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב, ועל בשורות רעות אומר ברוך דַּיִן האמת. לעולם הבא – כולו הטוב והמטיב". כיצד

האנושי, ועל כל הגויים ה' הוא רם. אמנם אין הופעה וגילוי של הקב"ה בכל עם ובכל גוי, שכן ביניהם יש גם עובדי אלילים, ובכל זאת יש כאן התייחסות לה' שעומד על כל האנושות.

ממד הזמן, ממד המקום והממד האנושי, הם שלשה ממדים שבלשון ספרות הסוד נקראים עש"ן – עולם, שנה, נפש. 'עולם' המבטא את ממד המקום, 'שנה' כביטוי לממד הזמן, וה'נפש' שמבטאת את הממד האנושי. בכל הממדים הללו **יהי שם ה' מברך**.

במוקד המזמור מצוי הפסוק(ה): **מי פה' אלהינו, המגביהי לשבת**. הכינוי אלהינו סותר לכאורה את סוף הפסוק, לפיו ה' מגביה לשבת. אם ה' יושב גבוה, כיצד הוא הופך להיות אלהינו, המתייחס אלינו? ניכר, כי יש בפסוק זה התייחסות למחצית הראשונה של הפרק, ובה מופיע שם ה' בכל הממדים בהם הוא מתגלה על אף שהוא עצמו מגביהי לשבת, ועם זאת, יש כאן פתיחה למחצית הבאה של הפרק, בה מתואר ה' כמי **שמשפיל לראות בשמים ובארץ**, והוא אכן מתייחס אלינו, מי פה' אלהינו.

כיצד ה' יושב בעולם?

המחצית השנייה מפרטת שלש "ישיבות" (לשבת, להושיבי, מושיבי), שלשה אופנים בהם ה' לא רק מתגלה מלמעלה, אלא בא לידי ביטוי במציאות התחתונה. יש להעיר, שהתיאורים כאן באים בצורה לשונית מעניינת, של הארכת הפועל, והוספת האות י' בסופו. ייתכן, שהארכה זו של הפועל נותנת את האפשרות להבין כאילו המשורר מדבר בגוף ראשון על עצמו, והופכת את הישיבות הללו לאישיות ומשמעותיות. כך ניתן להבין יותר את שלשת הניגודים הנזכרים במחצית זו: **המגביהי לשבת – המשפיל לראות(ו), מקימי – להושיבי(ו), מושיבי עקרת הפית – אם הפנים(ח)**. ונפרט:

(1) ה' הוא **המגביהי לשבת**, כפי שראינו במוקד המזמור, ורק הופעתו ושמו מתגלים במציאות, כפי שפירט המזמור בחלקו הראשון. יחד עם זאת, ה' הוא **המשפיל לראות בשמים ובארץ(ו)**, והוא משגיח על המציאות כולה.

(2) הישיבה השנייה היא מבטאת את הרעיון כי ה' לא רק משגיח על המציאות, אלא גם דואג לתקנתה: **מקימי מעפר דל מאשפת ירים אביון, להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו(ו)**.

רבי מאיר: מדוע לא דייקתם בשמו? שאלו אותו מדוע הוא לא הזהיר אותם, והשיב להם רבי מאיר כי לעצמו הוא חושש, אך הוא איננו מחזיק אותו בשל כך לרשע.

נראה, כי מסיפור זה ניתן ללמוד התייחסות נכונה לכל מה שנוגע לשמות ולתפקידם. בוודאי שיש מקום לראות בשם משהו שמצביע על המהות הפנימית, אך עדיין זהו שם ואין זו המהות, ולא ניתן להחזיק לוודאי את הנגזר מתוך השם.

כאשר אנו מדברים על שם ה', אנו מתייחסים לכך שלא תמיד הקב"ה מתגלה אלינו כפי שהוא באמת. בעולם הזה, אנו מתייחסים בדרך כלל רק לשם אדני, ורואים אנו בקב"ה את אדון העולם, אך לא בהכרח אנו שמים לב לכך שהוא היה הווה ויהיה, והוא זה שמהווה את הכל. לפעמים יכולים אנו לפגוש בעולם הזה דברים שנראים לנו רעים, אך באמת מפי עליזון לא תצא הרעות והטוב (איכה ג, לח), ועל אף שלא תמיד אנו מבינים כיצד, ברי לנו שבעולם הבא נראה כיצד כולו הטוב והמיטיב.

היכן יהי שם ה' מברך?

הללו את שם ה', זו קריאה לשבח את הקב"ה, לא רק כפי שהוא לעצמו, אלא גם באופן בו ה' מתגלה ומופיע. ואכן, בחלקו הראשון של המזמור שלנו יש שלשה ממדים של גילוי שבאים לידי ביטוי, ובכל אחד מהם מודגש שם ה':

(1) **יהי שם ה' מברך, מעתה ועד עולם(ב)**. כאן מודגש ממד הזמן, מעכשיו ולתמיד יהיה שם ה' מבורך. בלשון המקרא, המילה עולם מבטאת זמן נצחי, ולא כלשון חכמים שמילה זו מבטאת ציון מקום, כמו: תבל. כך התקינו חכמים, שחותמי ברכות במקדש יאמרו מן העולם ועד העולם, מאחר שקלקלו המינים ואמרו שאין עולם אלא אחד (ברכות נד, א).

(2) **ממזרח שמש עד מבואו, מהלל שם ה'(ג)**. כאן ישנו ביטוי לממד המקום, שכן פירוש הפסוק הוא: למן המזרח ועד המערב, שם ה' מהולל. יש להעיר, שיש מקום להבחין גם בממד הזמן שפסוק זה, שכן פירושו יכול להיות גם למן הזריחה ועד השקיעה, אך אם הפסוק הקודם עוסק בהלל של שם ה' לעולם, נראה כי מוטב לפרש פסוק זה בממד המקום.

(3) **רם על כל גוים ה', על השמים כבודו(ד)**. בפסוק זה לא מופיע הביטוי "שם ה'", כמו בשלשת הפסוקים עד עתה, אך כבודו של ה' בא לידי ביטוי על השמים, ונוצר כאן צירוף חדש של שם ה' מן השמים. הממד שמודגש כאן הוא הממד

פותחת בשמחתה בישועת ה' – עלץ לבי ביה', רמה קרני ביה', רחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך, והיא מביעה את התפעלותה מכך שאין קדוש ביה' ואין צור כאלהינו. מתוך כך היא קוראת לכולם: אל תרבו תדברו גבהה גבהה, יצא עתק מפיכם, כי אל דעות ה' (ולא) ואלו נתכנו עללות.

כאן מתארת חנה באריכות את המעמדות המתחלפים של האנשים בעולם, גם במקום בו נראה שהמהלך הטבעי צריך היה להיות אחר: קשת גברים חתים ונכשלים אזורו חיל. שבעים בלחם נשפרו ורעבים חדלו, עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אמלה. ה' ממית ומחיה, מוריד שאול ויעל. ה' מוריש ומעשיר, משפיל אף מרומים. מקים מעפר דל, מאשפת ירים אביון, להושיב עם נדיבים וכסא כבוד ינחלים.

תיאור זה מקביל ממש לחלקו השני של המזמור שלנו: המשפילי לראות בשמים ובארץ. מקימי מעפר דל מאשפת ירים אביון. להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו. מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה. אך יש להעיר, שבהלל מתואר רק החלק החיובי שבהשגחת ה', ולפיכך מתוארים בפסוקים הדל והאביון רק כאשר הם קמים ויושבים עם נדיבים, ועקרת הבית שהופכת לאם הבנים.

לעומת זאת, חנה בתפילה מתארת את שני הצדדים של המטבע, ועוד לפני שהיא מתארת את המהפך לטובה, היא מציינת את נפילת החזק: היא פותחת בגיבורים שהופכים לנחותים וממשיכה בנכשלים שאוזרים חיל, מדברת על השבעים שהופכים לרעבים ועל הרעבים שחדלים מלרעוב, על העקרה שיולדת שבעה ועל רבת הבנים שהופכת לאומללה, על המתים ועל החיים, על היורדים לשאול ועל העולים ממנו, על העשיר ההופך לרש ועל העני שמעשיר, על הרם שמושפל ועל מי שמתרומם. ייתכן, שבהלל קבוע אין צורך להזכיר גם את עונשם של הרשעים, ודי בזה שעבדי ה' יזכרו את המהפכים לטובה של הנפולים.

מכאן מתעוררת השאלה על הגורם לכל התהפוכות הללו, וחנה משיבה על כך בסיום דבריה: פי לה' מצקי ארץ וישת עליהם תבל. רגלי (חסידו) חסידיו ישמר ורשעים בחשך ידמו, כי לא בכח יגבר איש. אם כן, ה' קובע את המעמדות בעולם, הוא זה ששומר את רגלי חסידיו, וכוחו של האיש איננו קובע את נצחונו. מעתה, מתפללת חנה שתושלם התגלות ה' בבריא: ה' יחתו (מריבו) מריביו, (עלו) עליו בשמים ירעם, ה' ידין אפסי ארץ ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו.

(3) לבסוף מתוארת עשיית ה' בעולם דרך המעשה האנושי: מושיבי עקרת הבית, אם הבנים שמחה(ח).

ניתן לומר, אם כן, שלאחר שבמחצית הראשונה של המזמור(כ"ד) מתואר ישם ה' המהולל בכל ממדיו על השמים, הרי שהמחצית השנייה(ר"ה) מבטאת את האופן בו ה' אלהינו בארץ – ה' משפיל לראות, ה' מקים מעפר דל להושיבו עם נדיבים, ה' מושיב את העקרה להיות אם הבנים.

שלשת ההיבטים הללו מתייחסים בתקבולת כיאסטית לשלשת הממדים בהם מתגלה שם ה'. כנגד ממד הזמן, מעתה ועד עולם(ב), עומדים הדורות שיבואו בשמחה מאם הבנים(ח). כנגד ממד המקום, ממזרח שמש עד מבואו(ג), עומדת הקמת הדל והאביון להושיבי עם נדיבי עמו(ו). וכנגד כבוד ה' על פל גוים, על השמים(ד), עומדת השגחת ה' המגביה לשבת אך הוא המשפילי לראות בשמים ובארץ(ו).

נעיר, ששני חלקי הפרק זהים גם מבחינת מספר המילים: 22 מילים מפרטות את הופעת ה' בעולם וגילוי שם ה', ו-22 מילים מתארות את השפעתו בעולם. כפי שראינו, הכותרת ומוקד המזמור מתייחסים לשני חלקי הפרק, ובהתאמה: בכותרת יש 7 מילים, 3 המילים הראשונות מתייחסות למחצית השנייה, ו-4 המילים האחרונות מתייחסות למחצית הראשונה. במוקד הפרק יש 5 מילים, 3 המילים הראשונות מתייחסות למחצית השנייה, ו-2 המילים האחרונות מתייחסות למחצית הראשונה.

שירת חנה כהקדמה להלל

במזמור שלנו לא נתפרש מיהו אומר ההלל, והגמרא (פסחים קיז, א) דנה בשאלה: "הלל זה מי אמרו?". ננסה להצביע על מקור המקביל לפרק שלנו, מבלי להכריע איזה מהפרקים קדם.

בתחילת ספר שמואל מסופר על אלקנה, שהיו לו שתי נשים, שם אחת חנה ושם השנית פננה, ויהי לפננה ילדים ולחנה אין ילדים. בעלותם לשילה מדי שנה הכעיסה פנינה את חנה, כי סגר ה' בעד רחמה, והיא מרת נפש ותתפלל על ה' ובכה תבכה. לאחר שנה נולד בנה שמואל, והיא הביאה אותו לבית ה'. כאן מספר הנביא על תפילתה של חנה, ונשים לב לדמיון הנפלא בינה לבין המזמור שלנו.

חנה מתפללת בעשרה פסוקים (שמו"א ב, א"י), ובתפילתה היא הופכת את השמחה הפרטית שלה למאורע לאומי. חנה

בענין ההשגחה על בני אדם כתב אפילו הרמב"ם במורה נבוכים (ג, יז) כנגד דעת אריסטו: "וכבר באו פסוקים מפורשים בהיות ההשגחה בבני אדם כלם ובהפקד כל מעשיהם, אמר: היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם, ואומר: אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני האדם לתת לאיש כדרכיו, ועוד אמר: כי עיניו על דרכי איש וכל צעדיו יראה, וכבר זכרה התורה ההשגחה בבני אדם והפקד מעשיהם, אמר: ובים פקדי ופקדתי עליהם חטאתם, ואמר ופקדתי עליכם, ואמר: מי אשר חטא לי אמחנו מספרי, ואמר: והאבדתי את הנפש ההיא, ואמר: ונתתי פני באיש ההוא, וזה הרבה, וכל מה שבא מעניני אברהם יצחק ויעקב עליהם השלום ראייה גמורה שההשגחה האישית נמצאת בבני אדם".

לפעמים אנו חושבים שעיסוק ברוחניות הוא 'גדול', וזה כביכול תואם לגדולתו של הקב"ה, אך לשון הפסוק המְשפִּילי לְרֵאוֹת בְּשָׁמַיִם מעידה על קוצר הבנתנו, שהרי אפילו השמים הם השפלה בשבילו. יחד עם זאת, על כך אנו מהללים את ה'! על השפלתו לראות בשמים ובארץ, על הקמת הדל והאביון, ועל הפיכת העקרה לאם הבנים.

נראה, כי התקווה שמובעת בסיומה של תפילת חנה, הפכה במזמור שלנו למחצית הראשונה, שבה מתוארת גדולת שם ה': מְמֹרָח שְׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ, מְהַלֵּל שֵׁם ה'. רַם עַל כָּל גּוֹיִם ה', עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ. באופן זה, ניתן לראות בפתחת ההלל את המשכה של תפילת חנה, ולהעמיד את כל מי שקורא את ההלל במקום אמו של שמואל.

ההתפעלות של קורא ההלל איננה נובעת מקיום העולם או מסיבוב הכוכבים. על כך יש מזמורים אחרים בספר תהילים. ההלל נובע מכך שה' דואג לחלשים, מקים מעפר דל ומרים מאשפות את האביון. לאחר שחנה הביאה אותנו להכרה שאין קדוש פה' ואין צור פֶּאֱלֹהֵינוּ, יכול כל אחד לקרוא ולומר: מי פה' אֱלֹהֵינוּ. מעתה, יודע כל אחד שה' איננו רק המְגַבִּיהַי לְשִׁבְתָּ בַשָּׁמַיִם, אלא הוא הַמְשַׁפִּילי לְרֵאוֹת בְּאָרֶץ. בהקשר זה, סיפורה של חנה הוא סיפור מכונן, שכן בו אנו פוגשים את ה' שמשגיח בהשגחה פרטית על כל קוראיו, ואנו מהללים מתוך תחושה, שה' דואג לכל אחד ואחד באופן אישי.

מבלי להיכנס לשאלת ההשגחה על כל פרט ופרט במציאות,

להאזנה לשיעור על פרק קי"ג:

peneyhamenora.com/tehilim/113

או חפשו באפליקציות הפודקאסטים

"שיעורים בספר תהילים"

לתגובות ולהצטרפות לרשימת התפוצה:

weingort@gmail.com

